

APORTACIONS A L'ESTUDI DE L'ALJAMA DE JUEUS DE VIC AL SEGLE XIII

IRENE LLOP I JORDANA

Aquest article aporta noves dades sobre la comunitat jueva de Vic al segle XIII: el primer jueu de Vic (Bonisaac, 1240), una major presència de jueus forans i la notícia més antiga de la sinagoga (1 de desembre de 1265). Els primers volums del *Libri Judeorum* de l'ABEV aporten 41 anotacions marginals que corresponen als noms dels deutors cristians (en català, però escrits en caràcters hebreus) del prestador jueu Eretó o del seu fill.

Paraules clau: sinagoga, hebreu, *Liber Judeorum*.

This article offers new information about the Jewish community of Vic in the 13th century including the first documentary evidence for a Jewish inhabitant (Bonisaac, 1240), the presence of foreign Jews and the oldest mention of the synagogue (1 December 1265). The first volumes of the Libri Judeorum from the ABEV give us 41 marginal annotations which correspond to the names of the Christian debtors (in Catalan, but written in Hebrew characters) of the Jewish moneylender Eretó or his son.

Keywords: *synagogue, Hebrew, Liber Judeorum.*

L'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic (ABEV), un dels més importants d'Europa per la seva riquesa documental i que darrerament ha treballat en la reorganització dels seus fons documentals i bibliogràfics,¹ conserva una abundant documentació llatina sobre la comunitat de jueus que s'instal·là a la ciutat de Vic durant els segles XIII i XIV.

La presència de jueus a Vic es documenta des de mitjan segle XIII. Els manuals notarials de l'Arxiu de la Cúria Fumada constitueixen una sèrie contínua des de 1230, i contenen referències puntuals als jueus que van actuar a Vic. Hi ha trenta-set llibres del segle XIII, i així com al primer manual s'esmenta un únic jueu entre els gairebé tres mil instruments,² el sisè manual conté cent cinquanta instruments referits a jueus.

---

1. GINEBRA I MOLINS, Rafel. «Els arxius de l'Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic. Onze segles d'història i cent anys de concentració de fons». *Lligall* [Barcelona], núm. 16 (2000), p. 11-83. Vegeu també www.diba.es/opc/vic i el catàleg en línia www.abev.net.

2. GINEBRA I MOLINS, Rafel. *El manual primer de l'Arxiu de la Cúria Fumada de Vic (1230-1233)*. Barcelona: Fundació Noguera, 1998 (2 vols). El 25 de maig de 1231, Bernat Mataró va obligar perles i cintes d'argent a Barzelai, jueu, que eren de Berenguer de Mata, el qual reconeix a Bonafilla, vídua de Barzelai, que es té per ben pagat de totes les penyores que el seu marit tenia d'ell (f. 49v, transcrit a la p. 319).

Probablement a causa de la importància que anava adquirint la comunitat, va començar una nova sèrie documental, els *Libri Judeorum*, que registren les activitats entre jueus i cristians entre 1264 i 1354. La major part dels documents registrats són préstecs, i la llengua utilitzada és el llatí. Tot i que no és l'únic lloc on trobem aquests llibres, els conservats a l'ABEV cobreixen gairebé un segle de la vida de l'aljama amb els seus vint-i-sis manuals:

- J/ 0**, 20 març 1264 a 27 gener 1265, lligall, 20 folis
- J/ 1**, 26 novembre 1265 a 27 abril 1267, volum, 21 folis
- J/ 1bis**, 30 gener a 14 novembre 1272, volum, 20 folis
- J/ 2**, 21 maig 1271 a 9 gener 1273, volum, 16 folis
- J/ 3**, març/abril 1275 a 7 octubre 1280, volum, 150 folis
- J/ 4**, 20 novembre 1280 a 24 novembre 1283, volum, 110 folis
- J/ 5**, 24 desembre 1283 a 2 agost 1286, lligall, 40 folis
- J/ 6**, 13 agost 1286 a 17 octubre 1289, lligall, 40 folis
- J/ 7**, 6 novembre 1289 a 8 agost 1293, volum, 50 folis
- J/ 8**, 20 setembre 1293 a 27 novembre 1296, volum, 46 folis
- J/ 9**, 22 gener 1298 a 1308, volum, 80 folis
- J/ 10**, 24 desembre 1308 a abril 1310, lligall, 22 folis
- J/ 11**, 23 gener 1310 a 12 agost 1311, lligall, 13 folis
- J/ 12**, 1311-1315, volum, 100 folis
- J/ 13**, 1315-1320, volum, 122 folis
- J/ 14**, 1321-1333, volum, 100 folis
- J/ 15**, 1321-1334, volum, 80 folis
- J/ 16**, 23 desembre 1323-1329, volum, 80 folis
- J/ 17**, 1332-1333, volum, 49 folis
- J/ 18**, 1334-1336, volum, 150 folis
- J/ 19**, 1334-1340, volum, 170 folis
- J/ 20**, 1334-1343, volum, 160 folis
- J/ 21**, 1341-1354, volum, 175 folis
- J/ 22**, fragments segles XIII-XIV, lligall, 50 folis

Noves dades sobre els jueus de Vic al segle XIII

Un estudi dels primers manuals notariais i dels *Libri Judeorum* del segle XIII ens ha aportat noves dades sobre la instal·lació dels jueus a Vic.

Els primers manuals notariais parlen d'alguns jueus sense indicar-ne la residència ni la procedència. En el context de creixement econòmic que va experimentar Vic al segle XIII, diversos jueus d'aljames importants (especialment Girona i Barcelona) van començar a actuar a la vila de Vic, fins que s'hi van anar instal·lant algunes famílies de manera permanent. El primer jueu que apareix a la documentació com a jueu *de Vic* és Bonisaac, l'any 1240.³ El nombre de famílies que s'establiren a Vic es troba al voltant de la quinzena. L'estudi d'Imma Ollich sobre la documentació dels *Libri Judeorum* compresos entre 1266 i 1277 mostra que hi havia un grup de jueus d'altres comunitats que realitzen negocis a Vic.⁴ Aquest grup actuava esporàdicament i procedien de Barcelona, Girona, Camprodon, Cardona i Solsona. Però entre els jueus documentats als manuals notariais del segle XIII trobem jueus d'altres llocs: Besalú (1248), Pàmies (1252), Montpeller (1252), Vilafranca (1252), Puigcerdà (1252), Cardona (1279) i Granollers (1270). Ollich considera que en un primer moment els jueus instal·lats a Vic no podien cobrir tota la demanda econòmica de la zona, però a finals del segle XIII ja podrien fer-ho sense dependre de jueus d'altres comunitats. Alguns jueus de Vic actuaven com a prestadors puntualment, mentre que hi havia quatre famílies els membres de les quals actuaven com a prestadors, de manera individual o col·lectiva: la família de David Canviador, la de Bonastruc Satorra (que probablement procedia de Girona), la família d'Isaac de Manresa i la d'Astruc de Mallorca. Com es pot observar, dues d'aquestes famílies utilitzen un topònim com a «cognom» que podria indicar llur procedència i que desapareix al cap de dues generacions (lligat potser a un major arrelament a la ciutat). Altres topònims que es transmetrien com a «cognom» són Espanya i Navarra.

La documentació de la qual disposem no aporta massa informació sobre les relacions internes de la comunitat, però un document del dia 1 de desembre de 1265 recull que Lobell Cerç, jueu de Vic, va injuriar i cridar a Bonmacip, jueu fill de Bonastruc de Bonisaac, a la sinagoga.⁵ Aquesta és, de moment, la notícia més antiga que es refereix a la sinagoga.

La primera referència a la ubicació de la sinagoga dels jueus de Vic data del 19 d'agost de 1277. Arnau Miró, ciutadà de Vic, va vendre un pati a un grup de jueus per construir la casa i l'Escola (és a dir, la sinagoga). Es tracta de la primera manifestació corporativa dels jueus vigatans, i de seguida va provocar la reacció de l'ardiac de Vic, que va protestar en nom del bisbe contra la construcció d'un edifici considerat escandalós en una ciutat episcopal.⁶ La sinagoga es va construir, i documents posteriors citen les *domus scholae iudeorum* i el *magister scho-*

3. ACF-3 (1239-1242), f. 150r.

4. OLLICH, Imma. «Aspectes econòmics de l'activitat dels jueus de Vic, segons el "Libri Judeorum" (1266-1278)». *Miscel·lània de Textos Medievals* [Barcelona], núm. 3 (1985), p. 1-118.

5. ACF-10 (1262-1265), f. 370v.

6. OLLICH, Imma «Un nou document sobre la Scola seu Sinagoga judeorum de Vic (vers 1278)». *Ausa* [Vic], VIII (1975-79), p. 257-267.

larum. Abans de la creació d'aquesta sinagoga desconeixem on s'ubicava l'anterior, i desconeixem si existien oratoris.⁷

El manual notarial corresponent als anys 1262-1265 ens explica que el 13 de febrer de 1265 Pere de Vilanova va fer definició i remissió a Caravida Dolcet, jueu, que li havia dit «paraules injurioses».⁸

Noms aljamiats als *Libri Judeorum* de finals del segle XIII

Les activitats entre jueus i cristians eren registrades per notaris cristians. Quan aquests notaris havien d'escriure alguna paraula en hebreu, utilitzaven l'alfabet llatí i escrivien allò que entenien, ja que desconeixien l'hebreu. La paraula *quin-gan*, *quinyan* o *quinian judaico* es refereix a l'època. Altres instruments parlen d'*albaranum ebraycum*. La dificultat dels notaris per escriure el nom dels jueus queda palesa en el fet que el mateix nom pot aparèixer escrit de diverses maneres (per exemple Eretonum /Aretonum / Heretonum).

L'hebreu, tot i no ser la llengua parlada entre els jueus catalans (parlaven català), era la llengua utilitzada en els documents entre jueus. A més, l'educació dels infants jueus incloïa l'escriptura i la lectura de la llengua hebrea. Un document de 1254 relatiu al matrimoni entre Dolça, filla de Bonastruc (fill de Bonisaac de Girona) i Regina Cabrida, i Lobell Cerç, fill de David i Goig, parla del dot i aixovar de dita Dolça: 1.300 sous de doblenc en diners i 600 sous en penyores *que pignora sunt scripta et capbrevata in uno capite brevis in litera judaica quod tenet Isaac de Minorisa*.⁹ Uns mesos abans, el bisbe de Vic autoritza la venda a Astruc de Mallorca, jueu, d'un llibre de llei mosaica amb altres històries i escrits, i dos altres llibres petits per 70 sous, i a Dolcet, jueu, un llibre de llei mosaica per 20 sous.¹⁰

J. M. Millàs Vallicrosa¹¹ va publicar un article amb algunes notícies sobre els *Libri Judeorum* de l'ABEV. Concretament, esmenta que en un llibre de protocols relatiu als anys 1277-1280 hi ha una inscripció hebrea a la coberta: *twm^hrkzt rps* («llibre de les memòries», en el sentit de «registre»).

Alguns instruments d'aquest manual tenen una anotació marginal en hebreu, que correspon al nom del deutor cristià (escrit en català, però amb caràcters hebreus al costat del nom llatí a l'instrument). Va localitzar i transcriure tretze

7. Ramon Magdalena explica les diferències entre sinagoga (*tsnk-tb*, edifici públic per a l'oració, celebracions litúrgiques i cerimònies solemnes de la vida comunitària), *madrassa* (*çwdm-tb*, escola rabínica i en algunes ocasions centre d'oració) i *oratoris* (*jlpt-tb*, lloc de pregària per a ús restringit d'una família, confraria o associació privada de l'aljama); a continuació tradueix i comenta un *responsum* del rabí barceloní Isaac bar Siset Perfet on se citen diverses sinagogues, madrasses i oratoris de l'aljama jueva de la ciutat de Calataiud. MAGDALENA NOM DE DÉU, Ramon. «Sinagogas, madrassas y oratorios de la aljama de Calatayud». *Anuari de Filologia* [Barcelona], núm. XIV (1991), p. 117-123.

8. ACF-10 (1262-1265), f. 276r.d

9. ACF-6 (1252-1254), f. 178r.

10. ACF-6 (1252-1254), fol 159r.

11. MILLÀS I VALLICROSA, Josep Maria. «Notas históricas sobre la judería de Vich». *Sefarad* [Madrid-Barcelona], núm. XXII (1962), p. 312-320.

Coberta del *Liber Judeorum* 3 (1275-1280) amb la inscripció hebrea $\text{t}^{\text{w}}\text{m}^{\text{r}}\text{k}^{\text{z}}\text{t} \text{ rps}$ («llibre de les memòries», amb el sentit de «registre»).

d'aquests noms, però un estudi més detallat ens ha permès identificar aquest llibre amb el tercer *Liber Judeorum* (1275-1280) i ampliar el nombre de noms fins a quaranta-un. També hem trobat una anotació al *Liber Judeorum* 2 (1272-1273) i quinze al *Liber Judeorum* 4 (1280-1283). Tots els instruments on apareix aquesta anotació corresponen a deutes on el prestador és Eretó, jueu de Vic, o bé el seu fill, Astruc.¹²

Signatura	Data	Nom llatí	Nom hebreu	Transcripció
J/2, f. 14v	15 desembre 1273	G. de Baguis	cygab	Bagues
J/3, f. 7v	26 agost 1275	P. Oliverii	[...]	[...]
J/3, f. 15v	1275	Il·legible	[...]	[...]
J/3, f. 31v	5 març 127	F. de Insula	[...]	Nom ratllat

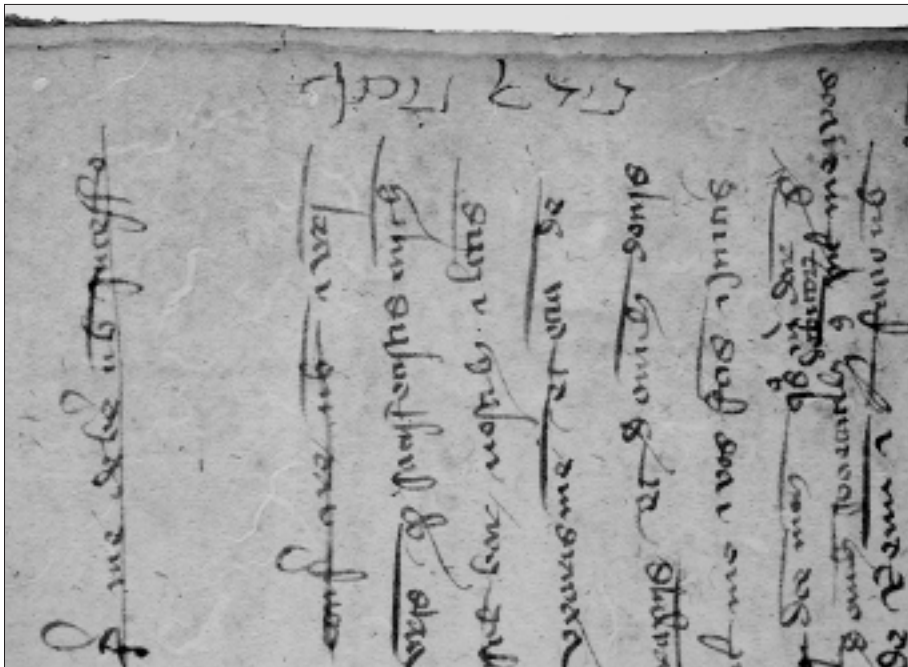
12. Indicat al quadre amb un asterisc.

J/3, f. 34r	22 març 127	P. de Manso	çmsyd yryp	Pere des Mas
J/3, f. 34v	24 març 127	P de Savaello	lydbç	Sabadel
J/3, f. 36r	5 abril 127	Bn. De Subtus Riba	byrwçd dnr̄b	Bernad de Surriba
J/3, f. 37r	14 abril 127	R. des Serradal	ˆvmr	Ramon
J/3, f. 37v	21 abril 127	Dominicus de Rocheta	wgymd	Domingo
J/3, f. 39r	10 maig 127	P. Poc	qwp	Poc
J/3, f. 42r	2 agost 127	Johanes de Verdagerio	[...]	Nom ratllat
J/3, f. 48v	1 octubre 1278	A. Capel	lypq	Capel
J/3, f. 51r	25 octubre 1278	G. Roselli	lyçr	Rosel
J/3, f. 52r	3 novembre 1278	A. Alariba	[...] l mra	Arnal [...]
J/3, f. 53r	22 novembre 1278	P. de Taya	hyf̄d yryp	Pere de Tanyà
J/3, f. 56r	20 desembre 1278	P. de Falgueriis	[...]d yryp	Pere d[...]
J/3, f. 58r	16 gener 1279	Pasqual de [...]	l qçp	Pasqual
J/3, f. 58v	16 gener 1279	P. de Podio	gwpsyd yryp	Pere Des Puig
J/3, f. 59v	18 gener 1279	A. de Colle	l wçsyd l mra	Arnal des Col
J/3, f. 60v	24 gener 1279	Bn. De Villa	al yw̄d dnr̄b	Bernad de Vila
J/3, f. 62v	1 febrer 1279	P. des Roure	yrbw̄d yryp	Pere de Robre
J/3, f. 63r	7 febrer 1279	G. de Villagranata	rghl yw̄d μl yg	Guilem de Vilagr[anada] Inacabat
J/3, f. 63v	8 febrer 1279	A. Capel [...] A. De Cursu	l mrawl ypq l mra srwçsyd	Arnal Capel Arnal de Curs
J/3, f. 64r	10 febrer 1279	G. de Villagranata	μl yg	Guilem
J/3, f. 64v	14 febrer 1279	Bn. De Prato	trpsyd dnr̄b	Bernad des Prat
J/3, f. 64v	14 febrer 1279	P. de Savaello	lydbçd yryp	Pere de Sabadel

J/3, f. 66r	23 feb7rer 1279	P. de Rocheto	fyqwr	Roquet
J/3, f. 71r	8 maig 1279	R. de Torrente	[...]syd ^vnr	Ramon des[...]
J/3, f. 72v	2 juny 1279	R. Guirardi	tlrgd [...]	[...] de Giral
J/3, f. 77r	14 agost 1279	R. de Albanel	lybla ^vnr	Ramon Albanel
J/3, f. 77r	14 agost 1279	F. de Podio	[...]yd ryryp	Ferrer de [...]
J/3, f. 77v	16 agost 1279	G. de Rivopirorum	cyrypdy byr	Rib deperes
J/3, f. 77v	16 agost 1279	P. de Podio	gypsdy yryp	Pere des Puig
J/3, f. 79v	1 setembre 1279	Simon de Soldevilla	hl ywd l wcd ^mvs	Simon de Soldevila
J/3, f. 83v	27 setembre 1279	Bn. De Carreria	hryrks dnr b	Bernad sa Carrera
J/3, f. 86r	19 octubre 1279	P. de Sorerols	ql wrç	Sorerols
J/3, f. 86v	25 octubre 1279	Paulus de Monte Bruno	^wrb ^wnd l vp	Pol de Montbrun
J/3, f. 86v	25 octubre 1279	G. de Prato	darpsyd µlyg	Guilem des Prat
J/3, f. 90v	15 novembre 1279	P. de Torrela	[...]r wfd yryp	Pere de Tor[trela]
J/3, f. 100v	15 abril 1280	R. de Ricardera	[...]ydrqyrs ^vnr	Ramon sa Ricarde[ra]
J/3, f. 102r	29 abril 1280	R. de Fagadela	hlydygpd [...]	[...] de Fagadela
J/3, f. 105v	15 maig 1280	G. de Villaganata	adararg hl ywd µlyg	Guilem de Vilaganata
J/4, f. 12v	7 març 1281	Bn. De Mon[tebruno]	^wrb ?wnd dnr b	Bernad de M[ont] Brun
J/4, f. 38v	20 octubre 1281	A. de Colle	l wqs l nra	Arnal sa Col
J/4, f. 39r	29 octubre 1281	G. Geraldí	l arg µlyg	Guilem Gual
J/4, f. 47r*	14 gener 1282	J. et uxor eius Blanca	[...]syd µlyg	Guilem des [...]
J/4, f. 58v	20 juliol 1282	F. de Carreria	hyrks ryryp	Ferrer sa Carrera
J/4, f. 62v	4 setembre 1282	Maria de Reguerio	rygrsyd hyrm	Maria des Reguer
J/4, f. 76v	26 març 1283	Bertrandus de Vilaganata	¹³ arfrb	Bertran

J/4, f. 80r*	1 maig 1283	Bn. Guitad	dratyg	Guitard
J/4, f. 80r*	1 maig 1283	P. de Cumba	amwqs yrwp	Pere sa Coma
J/4, f. 80v*	3 maig 1283	Bg. De Roure	yrbrwd rygyrb	Berenguer de Robre
J/4, f. 80v*	3 maig 1283	Bg. De Sallisforis	cyrvpl ç	Salfores
J/4, f. 84r	2 agost 1283	A. de Mata	hfm	Mata
J/4, f. 85v	25 agost 1283	A. de Coll et Bg. De Portella	rygyrbwlwqsyd l mra lyf rwp syd	Arnal des Col Berenguer des Portel
J/4, f. 87r	30 agost 1283	F. de Insula	hlyd ryrp	Ferrer d'Ila
J/4, f. 92v	29 octubre 1283	P. de Savaello	lydbç	Sabadel
J/4, f. 95v	23 novembre 1283	[...] Geperut	fwrpg	Geperut

Exemple de nom aljamiat al marge del *Liber Judeorum* 3

13. El nom apareix repetit.